

INCIPIT TOMELLUS

SIVE EPISTOLA

ERNULFI EPISCOPI ROFFENSIS

DE INCESTIS CONJUGIIS.

(Anno 1115.)

(Dom. Luc. D'ACHERY *Spicileg.* ed. de la Barre. tom. III. pag. 464.)

Domino celsi consilii, ac integerrimæ sinceritatis viro, Wentanæ Ecclesiæ digno pontifici Walchelino Ernulfus; sub veste religiosa viventium minimus, dum hic vivitur, feliciter vivere, et in vita quæ finem non habet, vera ac beata felicitate gaudere.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedictam animam vestram copioso sui amoris suique desiderii fervore ditavit, consilio, et prudentia tam sæculari quam divina replevit, ac repletam moribus honestavit. Quod sane discretum quemque non latet, dum pro defensione pauperum constat beatitudinem vestram quotidianas sæcularium negotiorum curas patienter sustinere, pro tuenda libertate Ecclesiæ, necessitatibus regiæ majestatis, totiusque regni salutis certum est operam dare. Non latet profecto, dum quæ ad pontificale officium spectant, sine intermissione, manu, verbo, cæteraque sollicitudine operamini, tam vestram quam subditorum vitam colentes, quæque ad culturam utrorumque valeant caute ac diligenter indagare non cessantes. Cujus rei veritatem propria experientia cognovi, quando mihi Cantuarbericæ, posito colloquium vestrum participare voluistis. Eo enim tempore quo regii exsecutores Cantuarberiam convenerunt, contigit eminentiam vestram ad eandem urbem devenisse. Ubi Cæsari quæ sunt Cæsaris, et Dei quæ sunt Deo reddentes (*Matth. XII, 21*), paululum semotis occupationibus, quæstionem de cujusdam adulteræ conjugis faciendo divortio mihi proposuistis, necumque de ea conferre maluistis, non tam meam, quam quæ mea esset, ut reor, appetendo nosse sententiam, ne forte quæ mea esset, ei quam vestram feceratis consonantes (*31*). Quæstio ergo erat *An uxor, a filio conjugis, non suo, adulterium passa, a thoro conjugis merito suo sit pontificali judicio removenda.* Accidit ergo, ut de proposita quæstione contraria sentiendo, uterque

A nostrum partem quam prætulera tuendam suscepit. Conabar igitur modis omnibus astruere separationem conjugum prædicto modo, prædicta causa fieri debere, id tum ex Patrum consiliis, tum ex libris pœnitentialibus, tum ex more Ecclesiæ, cui contradici non modo fas non esse, imo nefas esse creditur, asserens fieri oportere. Quod nequaquam sentiendum, nequaquam esse faciendum sanctitas vestra constanter acclamabat, id ipsum prolatis nitens approbare firmamentis, cum evangelicæ, tum apostolicæ auctoritatis, quæ omni Scripturæ, omni scientiæ, omni denique rationi opponenda ac præponenda ab omnibus scitur ac præscitur, nemo qui nesciat. Unde amica altercatione utrobique modice et modeste certatum est, sed vestris curis facientibus, ab utroque indiscussa veritate mansuete cessatum est. Perspicuus itaque reverentiæ vestræ diligentiam in quæstionem præfatam, prospiciens etiam celsitudini vestræ irruentibus curis tam regionum quam pontificalium negotiorum facultatem vestigandi negatam, decens et commodum fore ratus sum, quod de re majestati vestræ sentio tomelli clausula explicare, et explicando indicare. Opus quidem difficile, quia de conjugis quæstionem implicitam esse, non ignorat quisquis ejus nexus ac nodos non incaute contrectat. Quod magnus ille doctor, beatum Augustinum dico, in libro De adulterinis conjugis his contestatur verbis (*32*): « Quæstionem de conjugis obscurissimam et implicatissimam esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus ejus, vel in hoc opere, vel in alio, me adhuc explicasse, vel jam posse, si urgear, explicare. » Ad hoc ergo ut dicere cæperam quod de quæstione proposita teneo, brevi scriptura volo excellentiæ vestræ aperire, ut quod minus poterat verbo, enucleatius fiat scripto, et quo planius et plenius dicitur, eo attentius audiatur, auditum facilius intelligatur, intellectum tenacius memoretur, ac sub-

(31) Consonantes. Lego consonaret.

(32) Lib. 1, cap. 25. prope fin.

tilius iudicetur. Nec ab re depromendum videtur decreta Patrum, Ecclesie morem, evangelicæ sive apostolicæ auctoritati non modo nulla contrapositione occurrere, verum familiari veneratione, ac veneranti familiaritate concurrere.

Ut ergo cuncta quæ dicenda sunt perspicua luce clarescant, primum ea quæstio, quam discutiendam arripio, in duas partes, id est vestram et nostram, distributa disponatur, ut, omni ambiguitate remota, quid nostra pars affirmet, quid vestra neget lector agnoscat; et quæ affirmat unde affirmet, quæ negat unde neget coram positis rationibus indubitanter appareat. Et ea quidem pars cum suis firmamentis ordine prima digeratur, quæ a vobis idcirco præferenda iudicatur, quod eam excellentia legis evangelicæ munit ac roborat, apostolicæ suadellæ protectio asseverat. Quod asseverat dico, pro parte vestra dico, non tamen ita fieri posse polliceor, hoc deinceps apparebit. Quod ergo statuitis, quodque lege divina statuere, fulcire, firmare satagitis, hoc est conjux a conjugis filio passa adulterium, a conjuge pro ipso facinore manu præsulis non est separanda. Cujus propositi testimonia ex Evangelio et Apostolo sumpta, quibus id contenditis approbare, consequens est consequenter supponere. *Matthæus : Omnis qui dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis facit eam mæcham. Et qui dimissam duxerit, adulterat (Matth. v, 32).* Item post multa : *Dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet (Matth. xix, 5).* Et post pauca : *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mæchatur (ibid., 11, 9).* *Marcus : Relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet (Marc. x, 7).* Et iterum : *Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam; et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupsit, mæchatur (ibid. 11).* *Lucas : Omnis qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, mæchatur (Luc. xvi, 18).* Si revolvat ac percurrat quispiam lector universas Evangeliorum Scripturas, nihil me reliquisse, nihil quod ad vestram propositionem tuendam atque roborandam putetur, me subterfugisse reperiet. Hæc ad vestræ partis defensionem accire contenditis, et vobis summum in eis fortitudinis esse robur confiditis, hæc ipse quoque approbo, et digna veneratione approbanda censo; sed tamen ex eis approbari posse quod quæritur non adeo confido, imo plurimum diffido. Id loco suo explanatione sequenti clarebit. Sed ad proposita redeamus.

Ex Apostolo quoque sicut ex Evangelio gessimus, probationis vestræ juvamina colligantes, hanc præordinatam summi Præceptoris doctrinam apostolica prudentia prudenter intelligens, providenter ad Romanos scribendo : *Quæ, inquit, sub viro est mulier,*

A vivente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro (Rom. vii, 2). Item Corinthios de eadem lege instruens, sic ait : *Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque virum suum; uxori vir debitum reddat; similiter et uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir non habet sui corporis, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in idipsum (I Cor. vii, 2).* Et paucis interpositis : *Præcipio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere: quod si discesserit, manere inuuptam, aut viro suo reconciliari (ibid., 10).* Prudenter dico intellexit, ac providenter Doctor gentium ea conscripsit, in quibus a suo, imo universali ac summo Doctore disserere non præsumpsit, in utroque sexu neminem conjugum permittens relinquere suum, aut arripere non suum, indulgenter cuique consulens habere suum, in altero justus, in altero misericors, in utroque Domini sui faciens voluntatem. Hanc legem, tanto præceptore concessam, tanto testimonio roboratam, perhibemus nulla novitate violandam, nulla invectione contaminandam; nulla ullius usquequaque oppositione esse temerandam,

Hanc in vestræ causæ tutelam asciscitis, sed quid ex ea conficiatur, pace vestra, acutiuscula animadversione attendere debetis. Aliud enim quæritur, et aliud probatur. Quæritur an conjux, a conjugis filio adultera facta, a suo conjuge pontificali sit auctoritate separanda. Probatur quod conjux a conjuge, innocens ab innocente, propria voluntate propriaque potestate se non debeat separare. Quid enim aliud loquuntur memorata Domini mandata de conjugibus lata, quæ constat Dominum sine interrogantibus respondentem, seu auditores docentem protulisse, reddidisse, insinuasse, nisi qua lege, quo fœdere ad invicem juncti, ab invicem teneri, nec posse alterum ab altero dimitti, nisi causa fornicationis? Quid ipsa etiam præscripta Apostoli verba, sive dicant a conjugio non esse discedendum, sive moneant vicariis motibus esse serviendum, seu ad concordiam a discordia esse redeundum? Quid, inquam, aliud loquuntur, quid aliud clamant, quam copula conjugali fœderatos fœdus mutuum non omittere debere? Fœdus dico, cœlitus mandatum, conjugibus datum, jure debito custodire debere. In cujus observantiæ mandato, ideo etiam excepta est causa fornicationis, ut intelligatur quia innocens nocentem dimittere potest causa fornicationis?

Quæstionis itaque propositæ parte vestra ita præmissa, sicut fuerat promissa; deinde quid a parte nostra ponimus, quid vestræ opponimus, quid, quibus firmamentis astipulamur, proximo loco digerere non incompetens esse reor, neque aspemandum. Rectores Ecclesiarum, intuentes nonnullorum imbecilli-

tatem conjugum circa præfatarum custodiam legum, quibusdam quidem facilius ea in parte ruentibus, qua enim constantia majore debuerant (peccabant enim vicissim in conjugum parentela, eo fragiliter ruentes, quo familiarius colloquentes), rectores, inquam, pro compescenda tali petulantia, habitis conciliis tantæ severitatis leges decreverunt, quæ et hujusmodi transgressores punirent, et sectatores a tali nequitia detererent. Decreverunt enim ut qui pudicitiam conjugalem incestuose fornicantes nolent exhibere, iudicia pœnitentia episcopali iudicio cogentur in æternum a licito usu continere. Nec immerito tali damno, talique pœna, talis præsumptio est multanda, a justis viris nequaquam ferenda, imo graviter ferenda. Qui enim illicita perpetrasset noscuntur, rite a licitis et concessis abstinere jubentur. Quanto ergo magis districta severitate ac severa districtione sunt puniendi qui petulantia stimulante ea admittunt quæ scelerosi nefarium ducunt, adulteri immundum et infandum dicunt? Hujusmodi ergo impudici digne coguntur pœnitentiæ fructus agere, a carnalibus desideriis abstinere, amplexus devitare, tum ut iram Dei placare valeant, tum ne similes similia committant. Id si quis antistes præter regulam proprio fieri jubere arbitrio, rem procul dubio nefandam præciperet, ad veritatem Evangelii minime incederet, imo a semita prædicationis excederet. Id ipsum si forte superior quælibet potestas præsumere attentaret, a Deo ipsa separata canonica ultione terribiliter esset percussenda. Unde illa evangelica sententia qua dicitur: *Quod Deus conjunxit, homo non separet* (Matth. XIX, 6), a quibusdam ita est exposita ut proprie contra humanæ præsumptionem potentiæ videatur esse posita. Provida namque veritatis dispensatione nomen, quod est, homo, appositum esse creditur, per quod humana potestas insinuata esse cognoscatur. Per hoc enim distinguitur, et divinæ virtuti esse potestatem separandi servatam, et humanæ potestati ejus rei possibilitatem sublatam. Ea plane separatio non est attribuenda virtuti humanæ, sed iudicio Dei, ubi violenter nemo divortium molitur, sed consilium Dei. Illud quippe divina comparatum esse providentiâ comprobatur, quod decreto Patrum vigore ecclesiasticæ disciplinæ, annosa consuetudine sancitum esse dignoscitur; nec quemquam perturbet, si per Deum conjuncti a Deo dicantur separari, quasi Deo contra se sentiente, et consilii sui immutabilitatem mutabiliter agente. Non enim divini permutatio sit consilii, ubi pro ratione causarum, pro diversitate temporum, cœlestium conceditur distributio mandatorum. Quod ex Evangelio ostenditur, ubi priori tempore sacculus portari præcipitur, posteriori non portari. De quo beatus Augustinus in libro contra Faustum hæreticum edito, de quibusdam calumniatoribus sic ait: « Jam ne intelligunt

A quemadmodum nulla inconstantia præcipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum diversitate præcepta, vel consilia, vel permessa mutantur. » Itaque sanctorum antistitem [præceptis, doctrinis, regulis instructi dicimus quia conjux cum prolo conjugis incestuose peccans, canonicè ad pœnitentiam cogi, et, tam conciliis quam more et auctoritate Ecclesiæ testantibus, perpetuo ab usu conjugii pastoralis iudicio amoveri debet.

Ex concilio Moguntino (33): « Si quis viduam uxorem duxerit, et postea cum filiastra fornicatus fuerit, seu cum duabus sororibus; aut si qua cum duobus fratribus, seu cum patre et filio. Si quis relictam fratris neptem, novercam, nurum, consobrinam, filiam avunculi, aut ejus relictam, aut privignam polluerit, eos disjungi, et ulterius nunquam conjugio copulari præcipimus. » Idem in concilio apud Vermeriam habito (cap. 10, 11, 12), et in Matisicensi (II, cap. 18), et Triburiensi (cap. 41, 44), præceptum invenitur. Quorum multipliciter, quia indifferenter loquuntur, epistolaribus compendiis minime æstimavi inserendam, ne insolentibus et lædiosis auribus molestus existam. Similis sententia de illis habetur qui proprios filios de sacro fonte levasse perhibentur. Id bene cautum est in sacrorum serie canonum, Patrum decretis ac conciliis plane perfecteque definitum. De quo Deus dedit, Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ præsul, inter alia sic ait: « (34) Invenimus in archivo hujus apostolicæ sedis jam talia contigisse in Ecclesia Isauriæ Ephesiorum, simulque Jerosolymæ, aliarumque civitatum episcopis ab hac apostolica sede scire volentibus, si viri et mulieres qui de sacro fonte levaverunt filios suos redirent ad proprium thorum. Beatæ memoriæ sanctissimi Patres Julius, Innocentius, et Cœlestinus cum episcoporum plurium et sacerdotum conventu in ecclesia beatorum apostolorum principis, prohibentes talia præscriperunt, et confirmaverunt; ut nullo modo se in conjugium reciperent mulieres et viri qui per quamcunque rationem de sacro fonte suscipere natos, sed separarentur, ne suadente diabolo tale vitium peccati inolescat per mundum, et universorum error eorum accrescat. » His et hujusmodi sententiis ea pars declaratur, quæ ex præposita quæstione a nobis superius statuebatur.

Præterea Ecclesiæ esse atque fuisse hunc morem, hanc ejus consuetudinem norunt omnes qui hujus rei curam gesserunt; qui in locis propriis peregrinos, vel in peregrinis indigenas talium studiosos de talibus consuluerint. Hoc ipse aliquando Venetiæ positus vidi, audivi, et quibus, et de quibus factum fuerat agnovi. Morem profecto ecclesiasticum sicut a sanctis Patribus esse custoditum scio, ita consona Scripturarum veritate inviolabilem esse censeo. Unde Magister gentium dicit: *Si quis videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus*

(33) Concil. Mogunt. I, ann. 847, c. 19. *Variat licet in nonnullis.*

(34) Epistol. ad Gord. Hispal. episcop. *Variat lectio in editis.*

(I Cor. xi, 16). Insinuans videlicet non esse temerandam Ecclesiae consuetudinem, cujus auctoritate præceptorum munire nititur rationem. Ecclesiae morem quantum violare peccatum sit, bene beatus Augustinus in libro quem contra Faustum conscripsit, his verbis ostendit, dicens (lib. xxii, cap. 47) : « Quando mos erat habere plures uxores, crimen non erat. Nunc vero propterea crimen est, quia mos non est. » Item in responsionibus ad Januarium (Epist. 54, cap. 5, 6) : « Quod faciendum divinæ Scripturæ præscivit auctoritas, non dubitandum quin ita faciamus ut legimus. Similiter de eo quod tota per orbem frequentat Ecclesia. » Quibus sententiis morem ecclesiasticum firmum, ratum, nec ulla similitate immutandum fore libere comprobare potest, quisquis ejus fidem constat, ejus doctrinam suam sanctamque esse fateatur. Porro an non qui hæc statuere Catholici fuere, Catholice vivere, Evangelia et Apostolum legere, lecta prædicare, prædicando docere? Cur ergo talia mandaverunt, si non esse facienda intellexerunt? Aut quomodo Ecclesiam Dei rexerunt, verbo et exemplo illustrarunt, si contra Deum, contra Dei Apostolum, contra denique totius ferme religionis Christianæ salutem a veritate missi falsitatis præcones exstiterunt? Atqui eos digne sanctis et Deum coluisse, et quæ Dei sunt docuisse, et legimus, et memoramus, et allegamus. Proinde illorum prudentiam certissime cognitam, sancta Ecclesia prudenter ac venerabiliter accepit, fideliter tenuit, more et antiquitate firmavit, neminem reprobavit. Liquido igitur constat præcepta corrigendæ presumptionis illicitæ, castigandæ turpitudinis nefariæ talibus scelestis imposita, salubriter esse inventa, divinitus data, pro veritate, non contra veritatem loquentia. Præterea si ab universa Ecclesia non fuerunt instituta, non idcirco sunt reprobanda? Nunquid decreta et canones universi Christianæ fidei confessores aut defensores uno spiritu eodemque sensu decreverunt? Pleraque enim ab uno, nonnulla a pluribus definita; quæ tamen ab omnibus gratanter sunt accepta, a nemine contempta.

Huc accedit, si omne divortium conjugum a Domino prohibitum erat, excepta causa ejus adulterinæ fornicationis, quem ex Evangelio assignatis, alia causa separandi admittenda non erat. Quo ergo jure, qua audacia ab ipsis divini eloquii prædicatoribus nova exceptio est introducta? Aiunt enim, ut præfatum est, pro suorum susceptione filiorum de salutari fonte, divortia conjugum fieri debere. Qua ergo facilitate, qua fronte mandatum Dominicum, intellectu perspicuum, nemini ambiguum, ab hominibus est derogatum, aliud subrogatum? aut cur ab Ecclesia memorata exceptio est accepta, quæ a Domino non est excepta? Cur, inquam, nisi quia mandata Dei probe intellexerunt, pie susceperunt, sibi id licere licenter posse cognoverunt, salva reverentia canonicarum Scripturarum? Ad hæc quis

A gradus ac genera pœnitentiarum pro qualitate et quantitate peccatorum distribuit, nisi Ecclesia Dei, instructa verbo Dei, docente et regente eam Spiritu Dei? Non enim in tota Veteris et Novi serie Testamenti leguntur modi pœnitentiarum, quanquam tam exemplis quam præceptis legatur esse pœnitendum. Quis ergo pœnitentiales libros decernente Ecclesia roboratos, more et antiquitate firmatos, quis, regni, aut quo jure, quæ novitate evertere queat, audeat, aut præsumat? Nemo equidem, nemo tante presumptionis arcem sibi arripiat. Si ergo in cæteris pœnitentiarum distributionibus accipiuntur, accepta distribuuntur, a quo hæc in parte utiliter data, nulli canonicæ sententiæ adversa, abjiciuntur, aut reprobantur? Postremo, luce clarius apparet Dominum Ecclesiam suam ubique et in omnibus regere, ac dirigere, jericidia sua per eam decernere ac discernere. Quæ de re ipsa in Psalmo lætabunda clamat: *Dominus regit me (Psal. xxii, 1)*. Et Evangelista: *Ecce ego volitans sum (Matth. xviii, 20)*: Et alio loco: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in mecum eorum sum (Matth. xviii, 20)*. Et illud: *Vos non estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Matth. x, 20)*. Si ergo Dominus habitat in suis, loquitur per eos et in eis, quis hominum, quis fidelium, quis, obsecro, sanum sapiens, et compos sui abnuat, abdicet, contradicat, tantorum decreta virorum decreta esse Dei, quæ ad salutem humanam misericorditer sunt procurata, dictante Spiritu Dei? Quia ergo evidenti ratione et ipsius Domini esse edicta (quanquam enim a suis præconibus sint prolata, ipso tamen sint presidente lata) magno gradu, magno locanda culmine, sublimique servanda censentur veneratione. Nimirum non injuria ea digna reverentia custodiuntur, quæ per servos suos Auctor omnium instituit, et Ecclesie sanctæ usus et auctoritas roboravit.

Nonnulli, humanam fragilitatem attendentes, aiunt lapsos in conjugio nullo pacto esse separandos, ne unde procuratur eis medicina, amplior casus deteriorque contingat ruina. Quia cum putantur rigore hujus disciplinæ posse sanari, sua restantem incontinentia, paratur eis laqueus et vorago fornicationis. Continentiæ quorundam impossibilitatem comprobant ex ipso Evangelii loco, ubi Dominus ait: *Non omnes capiunt verbum istud (Matth. xix, 11)*. Et ex Apostolo, ubi conjugalia disponendo cribilla: *Unusquisque, inquit, proprium donum habet ex Deo (I Cor. vii, 7)*. Unde et inter verba evangelica apposuit: *Aut viro suo reconciliari (ibid., 11)*, id videlicet insinuans potissimum esse reconciliari suæ, quam misceri alienæ. Quibus dictis inferunt: Quicumque ergo voluerit conjuges separare, noverit se contra Evangelium prædicare, contra Apostolum sapere, contra salutem multorum, imo in perniciem miserimam laborare. Hujusmodi ergo objectionibus puto eo modo esse respondendum, quo de ejusmodi inobedientibus a beato Augustino legimus esse re-

aponsum : (35) Nunquid propter incontinentiam eorum censes legem Dei esse mutandam? Quid si captivitate, violentia, aut ægritudine concubitus impediatur, nunquid deserta castitate conjugali, sprete lege Dei, incontinentia cujusquam conjugati Christiano judicio remedium inveniet sibi? Cæterum si cæteris propter incontinentiam misericorditer cuique suum conceditur possidere, hujusmodi impudicos quemque separari a suo digna censetur ultione. Illos quidem incontinentia adjuvat, ne non habendo suum non valeant continere; istos incontinentia impugnat, quia habentes suum cum possent, noluerunt continere, eo miserius ruentes, quo negligentes suum, præsumperunt irruere in alienum.

Dicit aliquis eum qui non peccavit injuste damnari, videlicet ut separaretur ab uxore, qui non peccavit cum uxore. Non enim æquo judicio ei est inferenda pœna, in quo non fuit par culpa. Cui apostolica voce respondemus: *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?* (Rom. ix, 20). Cui, inquam, omnipotens Deus revelavit consilia sua? Quid ille peccavit, cuius uxor recens nupta infirmatur, aut eripitur, aut quolibet alio modo tantopere alienatur, ut ipse vivente ea continere cogatur sine ea? Occulta sunt Dei judicia, sed justa. Unde scis si ad hoc permisit Deus cadere periturum, ut propter humilem patientiam, et obedientiæ observantiam, coronaret quem prædestinavit sine fine victurum? Ideo fortassis voluit innocentem pati in hac vita, ut tali patientia comprobatum collocaret in æterna vita. Aut unde nosti si ipse, quem justum pronuntias, eo ipso pœnam promeruit, veniam obtinere non debuit, qui id genus dilectionis, correctionis, custodiæ, negligentia aut malevolentia faciente conjugii non adhibuit, quod aut quale si justus aut prudens esset adhibere debuit? Præterea etsi de conjugis reatu conjux innocens nulla sorte inquinatur, nonne id ei sufficere videtur ad communem pœnam, quod unum sunt corpus et una caro, ut propter unitatem conjunctionis in ea re merito communiter affligantur, pro qua facti sunt una caro?

Posita utraque portione propositæ quæstionis, apposita confirmatione ejusdem utriusque portionis; hic breviter memorandum videtur evangelicum mandatum, quod ad probandum assertis, et asserendo præfertis, quid quibus jubeat, quid ad quæstionem attineat, ut aliud a vobis statui, et aliud Evangelio allegari indubitanter appareat. Deinde non incommode, neque non suo loco dicendum erit, quo pacto posteriora prioribus statutis nec contraponantur, neque contradicant, quoque modo eis convenient, eisque quodammodo subsidium ferant. Redemptor noster in eo sermone quem apud Matthæum celebravit in monte, quibusdam præmissis, ait: *Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, adulterat* (Math. v, 32). Et in alio ejusdem Evangelii loco legitur, eum de eadem re a suis tentatoribus interrogatum esse his verbis: *Si licet homini*

(35) August. lib. II De adult. conjng. cap. 10, med.

dimittere uxorem suam? (Math. xix, 3.) Quod Marcus remota ambiguitate sic protulit: *Si licet viro dimittere uxorem suam?* (Marc. x, 2.) Ubi plane ostenditur quod ille dixit homini hoc esse quod iste dixit viro. Huic ergo interrogationi Salvator respondens, et in respondendo rationem reddens, juxta utrumque evangelistam eodem modo intulit: *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* (Math. xix, 6; Marc. x, 9). In hac igitur illatione quid aliud intelligere debemus, valemus, hominem, nisi virum, et separare, nisi dimittere? Idem enim et de eodem debuit respondere, unde et de quo interrogatus fuit. Veritas quippe non venerat ut falleret, potius ut fallaciam amoveret, veritatem doceret. *Eloquia enim Domini, eloquia casta* (Psal. xi, 7). Idem ergo valet, *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, ac si dictum esset, quod Deus conjunxit, vir non dimittat. Ilac igitur explanatione comperimus evangelicam doctrinam id simpliciter habere, nulli viro uxorem suam, id est casto castam, dimittere licere. Quia ergo addidit: *Excepta causa fornicationis*, tali cautela insinuavit castum iocestam dimittere posse. Idipsum ex supradictis Apostoli verbis Apostolum sentire innuitur, et docere. Quia ergo excellentia utriusque Scripturæ id accipitur, firmiter tenetur, nullum virum uxorem suam, id est castum castam, sicut ibidem cautum est, dimittere debere, rationabiliter colligi posset quod vir, de quo sermo cœpit, videlicet cujus filius ejus thorum sœdavit, propriam uxorem non deberet abjicere, aut dimittere, excepta causa fornicationis, ita quidem si ambo essent justis. Quia vero ille est castus, illa incesta, ex Scripturis potest potius probari, quod ipse eam licite dimittere potest; ad hoc enim valet quod dicit: *Excepta causa fornicationis*. Illud quidem quod dixi, quia ad castos conjuges Evangelium loquitur, ratione docente et ad id ducente, posset probari; sed quod a vobis propositum erat, sicut debuit ac decuit, ex ea sententia nequit approbati.

Propositum quippe, et qua poteratis elocutione a vobis assertum erat, conjugem a conjugate quacum filius ejus peccarat, pro nequitia tali manu pontificis minime separari debere. Quæstio ergo de casto et incesto conjugate erat. Id, ut dixeram, præfata Evangelii sententia, quæ de utroque casto loquitur, nec approbat, nec contestatur. Si quis enim ex ea generali propositione evangelica, quæ dicit: *Nullus vir dimittat uxorem suam*, id est castus, castam, *excepta causa fornicationis*, concludere conetur, quod conjux, de quo sermo cœptus est, a conjugate non debet separari manu pontificis pro incestu causa fornicationis, nunquid argumentatio recte procedit, atque ad suum regulariter finem decurrit? Fidenter dico: Nequaquam. Adeo enim evangelica illa propositio, quæ separationem casti a casto conjugate perhibet non esse faciendam, disjuncta ac separata est ab ea vestra propositione, quæ separationem conjugum casti ab incesta prohibet esse faciendam, ut

nulla se virtute rationis, nulla probationis affinitate aspiciant, Sicut enim plurimum refert inter pudicos et impudicos, ita cum an ad hos, an ad illos sermo dirigitur, vel an de istis, an de illis ratio conficiatur, parva distantia est.

Est tamen quiddam quod a sanctitate vestra ex Apostolo sumptum, non parum confidentiæ videtur vobis subministrare. Apostolus dicit: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu (I Cor. vii, 5)*. Ubi consensum auditis, pari iudicio nullos conjuges a conjugali debito præter consensum removendos esse intelligitis. Sed animadvertat sanctitas vestra quia Apostolus eo loco non eis loquebatur conjugibus qui debita defraudassent, qui indebita subripissent. Quo genere ii existisse feruntur, de quibus et a vobis quæstio fuit proposita, et a nobis diutina est disputatione ventilata. Verum eis scribebat qui vicariam sibi fidem servarant, qui quatenus, qualive concordia ea fides servanda esset, discretius intelligere indigebant. Qua causa ad tales loquens, de pudicitia conjugalibus custodia ple commoens, iura conjugii prudenter ipsos edocebat, et cum infirmis infirmus, compatiens fragilibus, ne in adulteria prorumperent, reddere debitum consulebat. Unde constat apostolicam illam admonitionem nihil ad illam dubitationem attinere, quæ de casto et incesta conjugibus nos designabat ambigere. Porro quod dicitur, conjuges reconciliari licere, hoc solum est quod ad rem pertinere, et ad quæstionem magis videtur accedere. Hoc enim solum de casto et incesta conjuge dictum, casto incestum insinuat esse reconciliandum. Hoc est, illud præcipuum in cuius virtute pars vestra superior, nostra inferior, vestra superans, nostra superata putatur. Dicit enim Apostolus, *mulierem viro posse reconciliari*. Proponitis ergo, si secundum Apostolum licet reconciliari, quis est qui contra Apostolum prohibeat reconciliari? Acute quidem dictum, sed acutius intuendum, subtilius discutiendum. Neque enim et in hac parte deerit misericordia Dei, quæ et ignorantium cæcitatem queat illustrare, et quæstiunculæ asperitates velit explanare. Apostolus memorans legem a Domino latam: *Præcepto, inquit, non ego, sed Dominus, mulierem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari (I Cor. vii, 2)*. Hoc quidem aut illud necesse est fieri. Sed non hoc tantum, aut illud tantum fieri necesse est. Non enim necesse est manere innuptam, neque necesse est reconciliari. Quæ vero separata manet, innuptam esse necesse est. Ita enim faciendum esse Dominus jubet. Reconciliari vero non est Domini jussum, sed Apostoli permissum, sive consilium. Idcirco licet reconciliari, et licet non reconciliari. Nec tamen omnibus licet reconciliari. Quæ enim ex consensu continentiam vovent, post votum jam non debent omnino denegatum expectare conjugium. Unde beatus Augustinus: (36) Quæ rectissime voventur,

A cum homines voverint, nulla conditione rumpenda sunt quæ sine ulla conditione voverunt. Sufficit ad enervandam vestræ argumentationis oppositionem ostendisse quosdam non posse reconciliari. Non ergo omnes mulieres, a viris separatae, apostolica licentia eisdem sunt reconciliandæ. Cum ergo quibusdam permissum sit reconciliari, quibusdam illicitum esse pervideatur, enthymema propositum non immerito fragile iudicatur et infirmum. Illæ quippe valent reconciliari quibus Dominica lex id non contradicit. Porro illæ non sunt reconciliandæ, quæ per reconciliationem et concordiam viri sui, offendunt in odium Dei sui. Unde apparet quia neque ex ista Apostoli sententia ulteriore vestram partem tueri valetis, neque nostram infirmare. Quod non ignorat quisquis veritatem rerum agnoscere, sanum Scripturæ discutere, verborum proprietatem discernere, ac quidque quo debeat referre non ignorat.

B Ecce, ut proposueramus, manifesta ratio docet sacrae paginae sacras auctoritates, quas asciscitis ad probationem, nil valere, nil facere in eam quam probandam statueratis propositionem. Sicut autem nullum parti vestræ, ut ostensum est, subsidium præstant, ita nec nostræ adversantur, nec a nostra aliquatenus impugnantur. Non enim ea causa inventa sunt statuta posteriorum ut pereant, aut infirmentur antecedentium præcepta doctorum. Verum eo sine libidinis ac neglectoribus imposita noscuntur, quo verba Dei cautela majore illibata custodiantur. C Dum enim Dominici mandati prævaricatores, conjugalibus pudicitia contemptores, conjugum parentelæ violatores, prædicta severitate puniri jubentur, nonne peccatores ejusmodi circa mandatorum observantiam solliciti redduntur, tanto cautiores effecti, quanto præceptorum asperitate conterriti? Quibus rebus dubium non est morem ecclesiasticum, sive concilia Patrum, non modo evangelicæ sive apostolicæ institutioni non opponi, verum quasi quodam venerabili obsequio famulari. Quia in re etiam perspicua probabilitate conjectari potest quæ ad tantam data sunt hominum salutem, placita esse illi qui venit hominibus ministrare salutem.

D His ita digestis, nunc ipsa opportuni commoditas loci videtur admonere diu dilatam, quam vestra celsitudo postularat de quæstione sententiam, proximo loco prodere debere. Sicut sæpe dictum est, præcepit Dominus ne dimittat vir uxorem, causa fornicationis: quam fornicationem beatus Augustinus in eo libro quem de sermone Domini in monte declarato composuit, dicit generalem esse, asseverans videlicet fornicationem esse omnem illam prævaricationem, quæ animam male utentem corpore suo, alienam facit a Creatore suo. Non igitur solo concubitu intelligendum est fornicari, verum furto, sacrilegio, homicidio, idololatria, aliisque capitalibus peccatis privantibus hominem ab aeterna vita. Et juxta ejusdem doctoris explanationem, non licet virum rece-

(36) August. De adulter. conjug. lib. 1, c. 24.

dere tantummodo causa fornicationis uxoris suæ, sed et etiam causa fornicationis suæ, hoc est, vel quia ipsa fornicatur, vel ne ipse fornicetur. Cujuslibet enim utriusque modi causa recedens, fornicationis causa recedere docetur. Si ergo pudicus cum impudica uxore quovis genere fornicationis delusa, ea sanctitate cohabitare valeat, ut animæ suæ periculum pro ejus consortio non incurrat, nec se incursum metuat, sperans etiam se illius offensionibus esse consulturum, hic salubre consilium sibi invenit, si ab ea facile discedere nolit, et offensam ejus dimittere, meliorem sibi viam ostendere ac docere velit. Ad quod pertinere intelligitur illud Apostoli consilium dicentis : *Si quis frater infidelem habet uxorem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam (I Cor. vii, 12).* Quod non esse dictum gratia imponendæ necessitatis, sed misericordia consulente amborum salutis, paucis interpositis apernit, dicens : *Unde scis, vir, si mulierem salvam facies? (Ibid., 16.)* Qui vero ita se facilem cernit ad lapsum, proclivem ad periculum, ut a pravæ mulieris pessima voluntate in partem aliam nequeat declinare, hic urgente periculo eam prudenti consilio dimittit, sine qua Deo placitam potest facere vitam suam, cum qua inter ejus sordes nullo pretio potest redimere animam suam, sicut Apostolus dicit : *Voluntarie peccantibus jam non relinquitur hostia pro peccato (Hebr. x, 26).* Ut si qua mulier tanto furti desiderio teneatur, sive maleficiorum, seu immunditiæ corporalis, ut non modo a viro non corrigatur, sed potius vir ab ea quadam violentia, grata seu molesta, ad ea vel ad eorum consensum cogatur, satius est talem relinquere, quam cum tali æquo iudicio perire. Cujus sententiæ bene consonat Eliberitanum concilium (cap. 70) dicens : « Si conscio marito uxor fuerit mœchata, placuit, nec in sine dandam esse ei communionem. Si vero eam reliquerit, post decem annos accipiat communionem ; si eam cum sciret adulteram aliquanto tempore in domo sua retinuit. » Hoc quippe canone datur intelligi quanto peccato sit involutus, quantoque iudicio a Deo sit damnandus, qui peccato uxoris voluit consentire, quique etiam peccantem noluit excludere, maluit retinere. Quam sapienter sapiens Salomon suam uxorem omnino exterminasset, quam per eam se a Deo exterminari permisisset, idola coluisset. Præstantius fuerat Deo æternaliter adhærere, quam talibus amplexibus mulieris ad horam dissolute inhærere.

Quod si quispiam Ecclesiæ pastor certissime sciret aliquos in suo regimine conjuges aliqua in hunc modum spurcitiæ contentes, nonne rectissime eorum miseriam corripere, arguere, increpare, ad ultimum etiam, si res id exigeret, separare deberet? Cum ergo non sit dubium mundum conjugem ne immundus fiat immundum dimittere debere, nemo dubitavit justum virum incestæ nequaquam reconciliandum esse, quando certum habetur capitale peccatum per ipsum sibi reconciliationem imminere.

A Sicut enim expedit illi relinquere illum ut salvet animam suam, ita expedit isti non reconciliari ne perdat animam suam. Porro Veteri Testamento continetur : *Qui concubuerit cum noverca sua, vel qui dormierit cum nuru sua, morte moriatur (Levit. xx, 11, 12).* Quæ præcepta non magis prædecessores Salvatoris venientes in mundum accipere, quam et successores accipere meruerunt. Refert enim magnus Augustinus præcepta agendæ vitæ quæ data sunt antiquis, non impariter collata esse et nobis, in quos finis sæculorum venit. Non quod in Novo Testamento hujusmodi peccatores corporali sint morte puniendi, postquam morte unius universus orbis a morte est redemptus, et singularis hostia pro peccatis omnium est oblata : sed ad mortem ostenditur eis esse hoc peccatum, quibus pœnitentiæ satisfactione non fuerit indultum. Ideo enim illo in tempore tali morte plectebantur, quia nullis adhuc hostiis a tali peccato redimebantur. Quia ergo hoc genere concubitus ejus operis auctores ad æternam mortem creduntur pervenire, dum quæ ore Dei ad Moysem facie ad faciem colloquentis minaciter prohibita sunt, non verentur temerare, dum immobilitatem mandatorum severitate tonitruorum, ignium, nubium, fulminum, terribiliter testatam, renuunt custodire, cubare filium cum ea cum qua pater cubuit, aut patrem offendere in eam quam filius habuit, horrendum nefas esse dicitur, et intra summa scelera esse deputatur.

C Amplius : *Qui adhæret, inquit Apostolus, meretrici, unum corpus efficitur (I Cor. vi, 16).* Quia ergo filius, de quo prælocuti sumus, novercæ admitione effectus est unum corpus, cujus filius illi est, illa filia facta est. Si ergo pater apposuerit amplius cubare cum ea, cubabit simul cum uxore et filia. Quod quantum nefas sit, me tacente omnibus innotescit. Quod tamen et ex antiquis sancti David gestis dilucide valet assignari. Quem cum Absalon regno privasset, idem consulto ingressus est ad patris concubinas, testante Scriptura : *Telendunt Absalon tabernaculum in solatio, ingressusque est ad concubinas patris sui coram universo Israel (II Reg. xvi, 21).* Quo mortuo, et rege in domum regiam consensu communi restituto, exhorruit rex ad eas denuo introire, non ignorans sibi illicitum esse post tantum facinus ulterius ad easdem secedere. Unde scriptum est : *Cumque venisset rex in domum suam Jerusalem, tulit decem mulieres concubinas suas, quas dereliquerat ad custodiendam domum : et tradidit eas in custodiam, alimenta eis præbens, et non est ingressus ad eas, sed erant inclusæ usque ad diem mortis suæ, in viduitate permanentes (III Reg. xx, 3).* Præterea tam decretis quam conciliis legitur esse definitum quatenus usque ad septimum gradum cognationis nemini cubare liceat cum ea, cum qua cubuit aliquis cognationis suæ, ut qui hoc violare præsumperit, dignus æstimetur aut legibus corripri, aut perpetuo anathemate feriri. Quod et nos sentimus, universi acclamamus, nemi-

nem dissentire novimus. Id si quis aliter fieri persuaderet aut cogeret, profecto insolubilia statuta solveret, præfatas auctoritates damnaret. Post quorum edictum, est etiam in eandem pestem coercendam etiam sequenti tempore conjugibus indictum ut nunquam ad operam conjugalem redeat quicumque simile fecerit incestum. Nec id tantummodo indictum est incestis conjugibus, sed, ut dictum est, carnalem filium spiritualiter regenerantibus. Hæc indicio, ut legitur in libro Pœnitentiæ, solo disciplinæ vigore quibusdam est imposita, iis vero, de quibus prælocuti sumus, a fornicationis timore est apposita, ut tanto cautiore esse debeant, quanto eos et fornicationis timor repellit, et obedientiæ severitas compescit.

Si quis itaque contemptor, inobediens, præsumptor hæc transgressus fuerit mandata Dei, ille rectissime intelligitur a Deo fornicari, id est animam suam alienare, pro unius quidem solius una sola prævaricatione merito damnandus, pro omnium vero contemptu maxime a Deo repellendus, ac modis omnibus exterminandus. Si ergo tanta præcepta a Christianis veneranter observata, pro servanda Christiana societate studiose imperata, per reconciliationem casti et incestæ evacuantur, quis iudicet talem tali sub tali peccato licere reconciliari, præsertim cum anima quæ pœnitere debuerat, ipsa concordia deterius incipiat periclitari, et post corporalem fornicationem, mente, quod pejus est, fornicari? Quæ ratio, quod consilium sive permissum adducit hominem ad eam reconciliationem, quæ eum introducit ad mortiferam fornicationem? Quis suadeat quemquam eo pacto oportere cuipiam reconciliari, quo videt eum non posse a Deo non separari? Quis pontificum, quis sanum sapiens moneat eum ad eam concordiam redire, quam recte exigentibus culpis ab alio factam anathemate crudeli debuerat ferire? Hieronymus (37) in epistola ad Amandum presbyterum sciscitantem utrum mulier, relicto viro adultero et Sodomita, et alio per vim accepto possit absque pœnitentia communicare Ecclesie, vivente adhuc eo quem prius reliquerat, data de quæstione sententia, ait: (38) Rem novam loquor, imo non novam, sed veterem, quæ Veteris Testamenti auctoritate firmatur. Si reliquerit secundum virum, et reconciliari priori voluerit, non potest. Scriptum est in Deuteronomio: *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam in conspectu ejus propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudii, et dabit ei, et dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit eam de domo sua, aut certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam uxorem, quoniam polluta et abominabilis facta est coram Domino (Deut. xxiv. 1).* Si ergo non licet hujusmodi

(37) Hieronym., tom. III, epist. 148, sub med.

(38) Ibid., paulo ante fin.

(39) August., lib. 1, cap. 21, sub med.

A adulteras patrato adulterio redire ad viri thorum, quo jure, qua lege licebit eam reconciliari, quæ tam grande fecit incestum. Reconciliata incestum duplicabit, præceptum violabit. Quod præceptum est, non fieri non licet, quod permissum est, non fieri licet. Licet enim quemquam sine peccato et reconciliari, et non reconciliari si non offenditur in præceptum Dei. Ubi vero occurrit præceptum, cessabit permissum. Majus est enim præceptum quam permissum. Præceptum usquequaque sanctum est. Permissum vero aliquando peccato non caret. Præceptum est uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam (I Cor. vii, 10). Permissum est: *Unusquisque habeat suam uxorem propter fornicationem: hoc autem secundum indulgentiam dico, non secundum imperium (ibid. ii, 8).* Ubi indulgentia fuit, locus erat peccati. Quia ergo majus est præceptum, minus permissum: ubi adest præceptum, quiescat permissum.

De præceptis Dei et apostolicis permissis magis ac reverenter nominandus Augustinus, in libro De adulterinis conjugis ita disputat (39): « Teneatur primitus ac maxime, ne committantur illicita. Ubi autem aliquid ita licitum est, ut aliud facere omnino non sit illicitum, fiat quod expedit, vel quod magis expedit. Illa igitur quæ Dominus ita dicit ut Dominus, id est non momentis consilio, sed dominantis imperio facere non licet, et ideo nec expedit. » Et post pauca: (40) « Hæc constituta Domini sine ulla retractatione servanda sunt. Habet enim hæc justitia, quæ coram illo est, sive approbent, sive improbent homines: et ideo dici non oportet propter offensiones hominum, aut ne impediatur homines ab ea salute quæ in Christo est, non esse servanda. » Et item aliquibus interpositis (41): « Nihil expedit quod illicitum est, et nihil quod prohibet Dominus licitum est. Quæ autem nullo Domini constringente præcepto, in potestate dimissa sunt, in his audiat Apostolus in Spiritu sancto monens et consulens, ut vel meliora capiantur, vel ea quæ non expediunt, caveantur. Ibi audiat dicens: « Præceptum Domini non habeo, consilium autem do (I Cor. vi, 25). » Hæc modulum meum cognoscens non ex meo sensu, non ex propriæ intelligentiæ virtute approbo, verum ex sacrarum doctrina ac magisterio Scripturarum conjicio, arbitrans nihil in Christiana religione temere fore definiendum; nihil, si fieri potest, sine divini examine eloquii terminandum, non nihil tamen, quantum fieri potest, et ratio postulat, rationabilis disputationis a nobis adhibendum. Si vero quis aliter sapit, et quod sapit inefficienti animo efferre atque præferre maluerit, non præjudicio sententiæ electiori; tantummodo, si eam testimonium Scripturæ adjuvat et Dominici auctoritas mandati non obumbrat. Hanc sancti viri censuram observantes, et, ut sæpe dictum est, terrore disci-

(40) Ibid., cap. 22, init.

(41) Ibid., in fine, cap. 24, et init., c. 25.

plinae sceleris immanitatem, cohibere disponentes, conjuges quibus fallente diabolo offensio tanta contigerat, decrevere non esse reconciliandos, callentes tutius esse, rationabili causa mutare permissum consulentis servi, quam irreverenter offendere in venerandum ac reverendum præceptum omnipotentis Dei. Quorum tamen vinculum conjugale nullo pacto dirumpi licet, quod, dicente Apostolo, non nisi morte alterius solvi potest. Semper enim et ille dicitur vir uxoris, et illa uxor viri. Hoc tantummodo audiant, ut a debito absoluti debitum non exigant, non reddant, de cætero uterque contineat, castus in incesti vita, incestus in sua vita. Propter idem fornicationis genus jussi sunt conjuges simili modo una continere. ii videlicet qui una proprios de aqua baptismatis filios acceperunt. Dictum est enim illos a Deo et contra Deum fornicari, qui, contempta obedientia, transgrediuntur mandata Dei. Mandatum Dei est: Ne cubaverit compater cum spirituali commatre. Unde in decretis Gregorii minoris scriptum reperitur (42): « Si quis spiritualemente commatrem in conjugium duxerit, anathema sit. » Inde Ecclesiae obtinuit consuetudo ut qui cum tali cubare non abhorruerit, ut nefandi sceleris auctor a liminibus Ecclesiae arceri, et cunctorum assensu Christiana communione jubeatur privari. Si ergo pater et mater filii quem carnaliter genuerunt, spirituales profitendo pro eo exstiterunt genitores, mandato Dei, ex catholica consuetudine, ex decreto Patrum, non licet eos redire ad proprium torum. Si enim reconciliati fuerunt, inducentur in prædictæ perniciem fornicationis.

(42) Gregor., Concil. Roman. iv, c. 4.

A Ad exaggerandam probationum contra positionem, adjicitis etiam dominum gloriosæ memoriæ Lanfrancum archipræsulem, de divortio casti et incestæ quod dicitis sensisse, quod sentitis celebrasse. Celebriter enim memoratur simile negotium inter matrem et filiam pro filia marito invicem contententes, coram eodem præsule nonnullis confidentibus episcopis exstitisse, matri quem sibi usurparat maritum filia episcoporum judicio ablatum fuisse, filia redditum fuisse. Et quidem, venerande Pater, idem venerandus antistes fecit quod debuit, sed non perfecit quod decuit. Quia enim quæsta erat filia de rapina matris, de fraude viri, dictante justitia, merito et raptrix rapina privanda erat, et quod suum erat, videlicet fraudulentus ei, quæ fraudem passa fuerat, restituendum erat. Quæ dum jure debito reparavit, fecit quod debuit. Quia vero quantitatem patrati facinoris per penitentiam non indicavit, nec qualitatem futuræ cautelæ per doctrinam insinuavit, non perfecit quod decuit. Decuerat enim eum propter excellentem peritiam, ne posteritati dubietatem relinqueret, ea terminasse, sed, querela terminata, maluit ea interminata relinquere, ne jura episcopi, ejus id intererat, videretur usurpare. Noverit gloriosa beatitudo vestra nos de hac sententia cum domno archiepiscopo nonnunquam sermonem habuisse, et pro amanda ejus humilitate, pro veneranda patientia, de eadem quia familiares ei assistebamus familiariter cum eo contulisse, et quod nobis objicitis quia sic eo tempore intelligebamus ei objecisse, quod vobis respondemus eum nobis respondisse.

ANNO DOMINI MCXXIV....

ARNALDUS

S. PETRI VIVI SENONENSIS ABBAS

NOTITIA

(Gall. Christ. nov., tom. XII, pag. 138)

Arnaldus, al. *Ernaldus*, cujus electionem sic narrat Clarius testis oculatus: « Richerius archipræsul antequam moreretur vi Kal. Januarii 1096, mandavit fratribus monasterii S. Petri ut eo vivente eligerent et providerent sibi abbatem, quod et fecerunt, eligentes omnium minimum Arnaldum monachum, eique præsentaverunt. Cui ipse multis præsentibus quis esset intimavit, scilicet ex humili parentela et sanguine ortus quemque sic volebat vivere ut dignus esset regere commissos de quibus ipse unus volebat esse. » Hugonem comitem Trecensem et Constantiam ejus uxorem sibi demeruit anno 1103. Eodem circiter anno cum Daimberto archiepiscopo dissidium habuit (1) qui præter decessorum suorum morem monasterii ecclesias subjecit interdico, qua de re non solum ad summum pontificem, sed et ad Hugonem Lugdunensem archiepiscopum querelas detulit, qui rem ad concilium Trevis secunda post octavas Pente-

(1) Baluz. *Miscell.*, tom. VI, p. 429, et seq.